

len kuvvetlere serasker oldu. Ardından 1698 Aralıkta Halep, beş ay sonra Rakka, 1702 Ekiminde Diyarbekir valiliğine getirildi. Bölgedeki karışıklıklar sebebiyle bu sonuncu görevine Bağdat üzerinden gitmesi ve yolun güvenliğini sağlama istenmişti. Ertesi yıl Şehrizar valiliğine tayininden kısa bir süre sonra 1116 Muharreminde (Mayıs 1704) Bağdat valisi oldu.

Vefatına kadar yaklaşık yirmi yıl kaldığı Bağdat valiliği sırasında özellikle bölgedeki âsi aşiretlerle uğraşip asayişini temine çalıştı. Dicle üzerinde yapılan ticareti engelleyen ve Bağdat ile Musul arasında oturan Arap aşiretlerini, İran sınırındaki Benî Lâm kabilesini, Semevât taraflarındaki âsi Abbas oğlu Selmân'ı, Şemmer ve Âl-i Kaş'am'a tâbi bazı âsi kabileleri, Bilbâs ve Baban aşiretlerini sindirdi. Basra Valisi Halil Paşa'nın yardımına gönderilen kuvvetlere katıldı; Müntefik şeyhlerinden Megâmis b. Mânî' ve müttefik olan kabileleri dağıttı. Cevâzir bölgesindeki âsi Araplar'ı ve Huveyze aşiretini yola getirdi. Bu arada İran sınırındaki olayları dikkatle takip ediyordu. Hatta İran'a elçi olarak gönderilen Dürrî Ahmed Efendi Bağdat'a geldiğinde onunla görüşüp fikrini almıştı (1720). Hasan Paşa, bundan birkaç yıl sonra İran'ın içinde bulunduğu karışıklık üzerine İstanbul'a gönderdiği raporda Afganlı Mahmud Han'ın İsfahan'a girdiğini, İran'ın büyük bir sarsıntı geçirmekte olduğunu, sınır boylarından sefer başlatılabileceğini, İran hududunda yer alan vezirlerin hep birden hareket etmeleri halinde bütün İran topraklarının kolayca ele geçirilebileceğini bildirdi ve Kirmanşah üzerine yürümek için izin istedi. Bu arada Mahmud Han'ın İsfahan'ı zaptını tebrik için 120 kişilik bir elçi heyeti gönderdi (*Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak*, s. 23-24). Nihayet açılan seferde Kirmanşah'ın fethiyle görevlendirildi. 68.000 kişilik bir kuvvetle Kirmanşah'a girip burayı ele geçirdi (Ekim 1723). Ancak bu sırada yaşlı ve hasta olduğundan daha ileri gidemeyerek kışı burada geçirip Hemedan'ın zaptı hazırlıklarına giriştiyse de sefere çıkamadan 1136 Cemâziyelevveli sonlarında (Şubat 1724) Kirmanşah'ta vefat etti. Cenazesi Bağdat'a götürülerek İmâm-ı Âzam Türbesi yanına defnedildi. Çelebizâde Âsım, ölüm haberinin İstanbul'a 23 Cemâziyelâhir perşembe günü (20 Mart) ulaştığını yazar (*Tarih*, s. 115).

Hemedan'ın fethini oğlu ve halefi Ahmed Paşa gerçekleştirmiştir.

Valiliği sırasında adaleti, iyi idaresi ve askerî faaliyetleriyle asayişini temin ettiği gibi Abaza, Çerkez ve Gürcü kölelerle bazı ileri gelenlerin çocuklarını sarayında eğiterek kendisine bağlı bir memlûk grubu oluşturmuş ve bunları önemli görevlere getirmiştir. Hatta civardaki eyalet ve sancakların bazıları bunlara verilmiştir. Meselâ damadı ve kethüdâsı Mustafa Basra valiliğine getirilmiş, yine damadı Abdurrahman Paşa Kerkük valisi olmuştur. Onun bu faaliyetleri yerine geçen oğlu Ahmed Paşa tarafından da sürdürülmüş, böylece Bağdat'ta kölemen idaresinin temelleri atılmıştır. Hasan Paşa ayrıca bazı imar faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bağdat'taki birçok cami, mescid ve türbe ile civarındaki köprü ve hanları tamir ettirmiş, Necef ile Kerbelâ arasında bir han yaptırmıştır. Yine Bağdat'a giren gıda maddeleri ve odundan haksız olarak alınan vergileri kaldırdığı ve halkın hoşnutluğunu sağladığı, İran'daki karışıklıklar sebebiyle eyaleti topraklarına sığınanların iskânına çalıştığı da bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 131, s. 230, 410; nr. 132, s. 257; Nazmizâde Murtaza Efendi, *Gülşen-i Hulefâ*, İstanbul 1143, vr. 123^b-130^a; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 525, 630, 830, 842; Silâhdar, *Nusretname*, I/1, s. 10, 35, 76-77, 91, 132; I/2, s. 146, 149, 232; I/3, s. 260, 292, 302, 307, 313, 349; II/1, s. 9, 36, 120; Râşid, *Tarih*, II, 422, 536; III, 92, 132; Çelebizâde Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 63-64, 79-81, 85, 115-117; *Osmanlı-İran-Rus İlişkilerine Ait İki Kaynak* (haz. ve trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1974, s. 23-24, 35, 67-68; Ayvansarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 114-115; Resul Hâvî Efendi, *Târîh-i Devhatü'l-uüzerâ ve Zeyl-i Gülşen-i Hulefâ*, Bağdad 1246, vr. 3^a-5^b; Abdurrahman es-Süveydî, *Târîhu Bağdâd: Hadîkatü'z-zevrâ fi sîretü'l-uüzerâ* (nşr. Safâ Hulûsî), Bağdad 1962; Sâbit, *Bağdat'ta Kölemen Hükümetinin Teşekkülü ile İnkırâzına Dair Risâledir*, İstanbul 1292, s. 5, 12; *Sicill-i Osmânî*, II, 149; S. H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Oxford 1925, s. 123-132, 164-165; a.mlf., "Hasan Paşa", *EİP* (İng.), III, 252; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 173, 176, 180-181; M. Münir Aktepe, *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemanî Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnâmesi*, İstanbul 1970, s. 6, 13, 22, 32-33.

FERİDUN EMECEN

HASAN PAŞA, Hadım

(bk. HADİM HASAN PAŞA).

HASAN PAŞA, Kethüdâ

(ö. 1225/1810)

Osmanlı sadrazamı.

III. Ahmed devri vezirlerinden Kazıkçı Hasan Paşa'nın kölelerinden olup Çerkez asıllıdır. Daha sonra Aydın muhassılı Dizlikçi Mehmed Paşa'nın hazine kâtipliğini yaptı. 1770'te patlak veren Mora isyanı sırasında Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın mütesellimi olarak Trapolice'de bulunuyordu. İlk askerî başarısını burada gösterdi ve şehri kuşatan âsilerin püskürtülmesinde önemli rol oynadı (Enverî, vr. 91^a). Ardından Melek Mehmed Paşa'ya intisap ederek kethüdâsı oldu ve uzun yıllar onun yanında kaldı. Hatta bu son görevinden vezâretle paşa olduğu için kendisine "Kethüdâ" (kâhya) lakabı takıldı. 1787-1788 Osmanlı-Rus ve Avusturya mücadelesi sırasında Melek Mehmed Paşa'nın Vidin muhafızlığına getirilmesi hayatında yeni bir devrenin başlamasına yol açtı. Nitekim mücadelenin en yoğun olduğu bu bölgede gösterdiği üstün gayretler sonucu en yüksek idarî makama terfi ederek onun âmiri olma başarısını dahi yakaladı.

Melek Mehmed Paşa'nın Vidin seraskerliğine tayini üzerine önce vezâret pâyesine Vidin Kalesi muhafızı olan Hasan Paşa, Sadrazam ve Serdânekrem Koca Yûsuf Paşa'nın ordu ile Vidin'e gelmesi sırasında 17 Şevval 1202'de (21 Temmuz 1788) Sivas eyaleti ilâvesiyle Vidin seraskerliğine getirildi. Bu görevinde Avusturya kuvvetlerine karşı büyük başarı kazandı. Mehâdiye ve Şebeş'te Avusturya ordularını üst üste yendi. Özellikle İmparator II. Joseph'in idaresindeki kuvvetleri mağlûp etmesi, Avusturyalılar'ın müttefikleri olan Ruslar'la birleşmelerini engellemiş, II. Joseph bu savaşlar sırasında hayatını güçlükle kurtarabilmişti. Ancak daha sonra Osmanlı orduları Ruslar karşısında birbiri ardına başarısızlığa uğradı. Özi'nin düşmesinden sonra I. Abdülhamid'in ölümü ile yerine geçen III. Selim'in idareyi bizzat kendi eline almak isteyip Koca Yûsuf Paşa'yı azletmesi, önceki askerî başarıları göz önüne alınarak Hasan Paşa'ya sadrazamlık yolunu açtı. 13 Ramazan 1203'te (7 Haziran 1789) Yûsuf Paşa'dan mührü alan Osman Ağa, Rusçuk'ta ordugâha ulaştığında ağır bir rahatsızlık geçiren Hasan Paşa'ya mührü ve hil'ati hasta yatağında verdiği için yeni sadrazam sonradan "cenaze" veya "meyyit" lakabıyla da anılacaktır. Beş ay yirmi altı

gün süren sadâreti cephede geçen Hasan Paşa, gerek hastalığı gerekse büyük bir harekâtı tamamıyla planlayıp yürütecek kabiliyette bulunmaması yüzünden başarılı olamadı. İleriye sevkettiği Kemankeş Mustafa Paşa idaresindeki kuvvetler ağustos başında Fokşan'da (Focşani/Fokschany) yenildiği gibi kendisi de Fokşan mağlûbiyetinin intikamını almak, Bender ve Akkırman'ı kurtarmak amacıyla giriştiği harekât sırasında (TSMA, nr. E 1329/29, 32, 34) Rimnik (Rymnik) nehri yakınlarında Martineşti'de (Martineşti) bozguna uğradı. Geri çekilen kuvvetler Boza (Buza) suyunu geçerken büyük zayıyat verdiği için bu savaş Boza bozgunu olarak anıldı. Bender, Akkırman düştü, ardından Avusturyalılar 8 Ekim'de Belgrad'dı aldılar. Bunun üzerine Hasan Paşa azledilerek (5 Rebîülevvel 1204/23 Kasım 1789) yerine, İsmâil Kalesi kuşatması sırasında Ruslar'ı mağlûp eden efsanevi şöhrete sahip Cezayirli Gazi Hasan Paşa getirildi.

Sadrizamlikten azledilmesinin ardından 19 Aralık'ta malları müsâdere edilmeksizin Tırhala sancağı ile Rusçuk muhafazasına gönderilen Hasan Paşa'nın ancak iki ay sonra vezâreti kaldırılarak mallarına el konuldu (BA, A.RSK, nr. 1589, s. 54) ve Bozcaada'ya sürgüne gönderildi. Eski efendisi Melek Mehmed Paşa'nın sadrazam olması üzerine iki buçuk yıl süren mâzûliyeti sona erdi. Haziran 1792'de vezir rütbesiyle Silistre valisi oldu, kırk gün sonra Hanya'ya nakledildi. Nisan 1795'te Mora'ya, ardından Kandiye ve Eylül 1796'da Hanya'ya, Ağustos 1797'de yeniden Mora muhassılığine getirildi. Bu sırada Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine savaşın Mora'ya sıçramasından korkulduğu için bu görevden alınıp vezâreti kaldırılarak önce Yenişehir'de (Tırhala), hemen ardından da 10 Muharrem 1213'te (24 Haziran 1798) dilediği yerde oturmak şartıyla emekliye sevk edildi (BA, MAD, nr. 7584, s. 20). On sekiz ay sonra yeniden vezâret pâyesine Bender muhafızı oldu, 1802'de tekrar emekli edilip Yenişehir'e gönderildiyse de kısa bir müddet sonra yine Bender'e yollandı. Bu son görevi sırasında Ruslar âni bir saldırı ile Bender'i kuşatıp teslim aldıkları gibi kendisini de esir olarak Rusya'ya götürdüler. Kurtulduktan sonra Yenişehir'e dönen Hasan Paşa'nın özellikle yaşlılık dönemine rastlayan hayli maceralı hayatı burada 1225 (1810) yılı dolaylarında sona erdi.

Kaynaklarda tedbirli, gözü pek, savaşçı bir kişiliğe sahip olarak tanıtılan Hasan

Paşa'nın emir altında iyi bir asker ve kumandan olmakla birlikte karar mercii olarak büyük askerî harekâtı yürütecek ve idare edebilecek yeteneği bulunmadığı belirtilir. Ayrıca bazı hayratı olduğu, Hotin'de bir cami yaptırdığı da bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 1204, 2002, 7917; BA, Ali Emîrî, III. Selim, nr. 24210; BA, MAD, nr. 7584, s. 12, 20; BA, A.RSK, nr. 1589, s. 54; TSMA, nr. E 1329/23, 24, 26-28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 54, 56, 58; nr. 8210; Enverî, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5994, vr. 91^b-92^b; *Hadîkatü'l-vüzerâ*, s. 40-41; Edîb, *Târih* ("Teşrifâtı Naim Efendî Tarihi" adıyla nşr. A. Berker, TV, III/15 [1949] içinde), s. 231; *Sefernâme-i Serdâr-ı Ekrem Yûsuf Paşa*, İÜ Ktp., TY, nr. 3254, vr. 19^{a-b}, 24^{a-b}, 36^b-37^b, 38^{a-b}, 57^b vd.; Abdullah Lebîbâ, *Târih-i Lebîbâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2158, vr. 98^{a-b}, 111^{a-b}, 121^{a-b}; Vâsîf, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3383, vr. 14^b-15^a; Nûrî, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5996, vr. 145^b, 262^b; Cevdet, *Târih*, IV, 33, 62-87, 306-307; V, 4-6, 273; VI, 330; VIII, 95-96; *Sicill-i Osmânî*, II, 164; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 66, 68-69, 488; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 395, 530-531, 534, 549, 553, 557; IV/2, s. 444-446; E. Kuran, "Kahya (Ketkhudâ) or Dje-nâze Hasan Paşa", *EP* (Ing.), IV, 455-456.

FERİDUN EMECEN

HASAN PAŞA, Niksârî (ö. 827/1424)

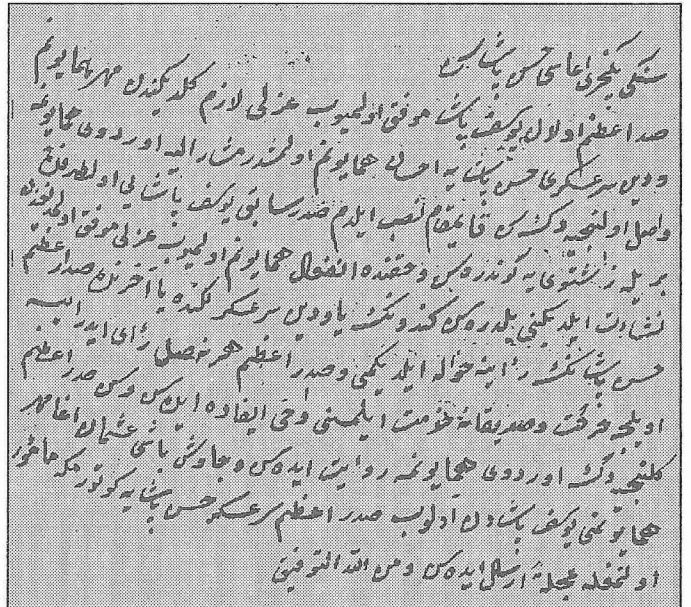
Osmanlı veziri ve Arap dili âlimi.

750 (1349) yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kendisine "paşa" lakabı, Türkmenler'de âdet olduğu üzere babasının en büyük oğlu olması sebebiyle

verilmiştir. Babası, I. Murad devri âlimlerinden Afyonkarahisarlı Kara Hoca diye meşhur Alâeddin Ali Esved'dir. Niksârî nisbesini ya burada doğduğu veya bir süre bu şehirde yaşadığı için almış olmalıdır.

Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve I. Murad dönemlerinin önemli bir şahsiyeti olan Hasan Paşa, çocukluk yıllarını babasının uzun süre müderrislik yaptığı İznik'te geçirdi. Burada babasından nahiv dersleri aldıktan sonra Aksaray Zincirli Medresesi'nde müderris olan babasının hocası Cemâleddin Aksarâyî'nin yanına gitti. Âli Mustafa Efendi'nin *Künhü'l-ahbâr*'daki ifadesine göre (vr. 30^b) Hasan Paşa, bir süre beraber olduğu talebelik arkadaşı Molla Şemseddin Fenârî'den de istifade etmiştir.

Hasan Paşa, hayatının büyük bir kısmını müderrislik yaparak ve içlerinde Kutbüddin İznikî gibi âlimlerin bulunduğu birçok talebe yetiştirerek geçirdi. Ancak son yıllarında kazaskerlik (826/1422) ve vezirlik gibi bazı görevler üstlendi. Hoca Sâdeddin Efendi, Ankara Savaşı'na (1402) katılan Osmanlı emirleri arasında Hasan Paşa'nın adını da sayar (*Tâcü't-tevârih*, I, 169). Ancak bu bilginin doğruluğu başka kaynaklarla teyit edilememektedir. Bursa'da eskiden beri adına bir cami ve medrese bulunduğuna göre uzun süre burada ikamet ettiği ve görev yaptığı söylenebilir. Aşıkpaşazâde vezirler hakkında bilgi verirken Hasan Paşa'nın da adını kaydederek onun Bursa'da bir kervansaray yaptırdığını ve bunun yarı hissesini

Kethüdâ
Hasan Paşa'nın
sadrizamliğine
tayinine dair
III. Selim'in
hatt-ı hümayunu
(BA, Ali Emîrî,
III. Selim,
nr. 24210)